

М. Куцевич, канд. юрид. наук, асист.

ЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИНЦИПУ ЧИННОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ДЛЯ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

Стаття присвячена розкриттю значення національного принципу чинності в просторі Кримінального кодексу України щодо захисту інтересів громадян України за кордоном, запропоновані способи вдосконалення відповідних норм Кодексу.

Ключові слова: захист громадян, видача, принцип громадянства.

Статья посвящена раскрытию значения национального принципа действия в пространстве Уголовного кодекса Украины относительно защиты интересов граждан Украины за границей, предложены способы усовершенствования соответствующих норм Кодекса.

Ключевые слова: защита граждан, выдача, принцип гражданства.

The article is devoted to the analysis of meaning of the national principle of acting of the Criminal code of Ukraine in the defence of Ukrainian citizens interests abroad, proposed ways of improvement of the corresponding norms of the Code.

Key words: protection of citizens, extradition, principle of citizenship.

Одним з обов'язків держави є захист інтересів власних громадян під час їх перебування за кордоном. Важливим напрямом такого захисту є надання допомоги громадянину в стосунках з правоохоронними органами держави перебування з приводу притягнення до кримінальної відповідальності за вчинений такою особою злочин за межами території держави власного громадянства.

На нашу думку, одним з аспектів такого захисту, який і становить для нас науковий інтерес, є вжиття державою всіх можливих заходів з метою повернення власного громадянина для забезпечення йому можливості нести відповідальність згідно з законодавством держави свого громадянства. На нормативному рівні така можливість передбачена в ч.1 ст.7 Кримінального кодексу України 2001 року (далі – КК України), де закріплений нормативний зміст одного з принципів чинності КК України в просторі, а саме принципу громадянства (національний).

Однак, окремі положення ч.1 ст.7 КК України обумовлюють необхідність з'ясування питання про те чи не передбачена в них можливість самоусунення держави від обов'язку вживати всіх можливих заходів для забезпечення власним громадянам можливості нести відповідальність згідно з національним законодавством.

Метою цієї статті є розкриття дійсного значення національного принципу чинності в просторі КК України для захисту інтересів громадян України за кордоном, визначення можливих способів вдосконалення нормативного змісту національного принципу чинності Кодексу з урахуванням відповідного зарубіжного досвіду.

Необхідність забезпечення власним громадянам вказаної вище можливості нести кримінальну відповідальність згідно з національним законодавством може поставати, принаймні, в наступних ситуаціях:

1) громадянин України за межами України вчинив злочин, який підпадає під юрисдикцію однієї чи декількох іноземних держав, однак перебуває на території України;

2) громадянин України за межами України вчинив злочин, який підпадає під юрисдикцію однієї чи декількох іноземних держав, і перебуває на території держави місця вчинення злочину;

3) громадянин України за межами України вчинив злочин, який підпадає під юрисдикцію однієї чи декількох іноземних держав, але перебуває за межами території як держави місця вчинення злочину, так і України, на території третьої держави;

4) громадянин України за межами України вчинив злочин, який підпадає під юрисдикцію однієї чи декількох іноземних держав, однак перебуває на території, яка не належить до юрисдикції жодної з держав.

В таких ситуаціях можливість відповідати згідно з національним законодавством залежить від вирішення

ситуації колізії юрисдикцій декількох держав, в результаті чого між державами може бути здійснена видача правопорушника під якою в міжнародному праві, наприклад, в ст.102 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду, розуміється: "доставка особи однією державою в іншу державу у відповідності з положеннями міжнародного договору, конвенції чи національного законодавства" [5].

Найбільш простою для вирішення з точки зору дотримання громадянських прав особи є перша ситуація, оскільки вирішується вона відповідно до нормативних приписів ч.2 ст.25 Конституції України, де вказано, що: "Громадянин України не може бути ... виданий іншій державі" та ч.1 ст.10 КК України: "1. Громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили злочини поза межами України, не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду".

Таким чином, громадянин України нести відповідальність виключно за КК України. При цьому, необхідною умовою відповідальності залишається наявність в КК України відповідного складу злочину, інакше не буде юридичної можливості притягнення до кримінальної відповідальності.

В наведених другій, третій та можливих подібних ситуаціях притягнення Україною правопорушника до кримінальної відповідальності залежатиме від доброї волі інших держав, юрисдикція яких може бути застосована, насамперед тих, на території яких перебуває громадянин України (держави місця вчинення злочину та держави місця фактичного перебування громадянина України після вчинення злочину в разі, якщо є підстави для поширення юрисдикції цієї держави на громадянина України), оскільки необхідною є видача іноземною державою України її громадянина.

Що стосується четвертої виділеної нами ситуації, то її конкретне вирішення залежатиме, насамперед, від того під юрисдикцію якої з держав першою попаде правопорушник. Якщо це буде Україна, то вирішення цієї ситуації буде тотожним до того, яке описане нами щодо першої з виділених нами ситуацій. Якщо ж такий громадянин України попаде під юрисдикцію держави, яка вправі притягнути його самостійно до кримінальної відповідальності, то вирішення цієї ситуації буде тотожним з тим, яке можливе щодо другої та третьої з виділених нами ситуацій.

Таким чином, в другій та третій наведених вище ситуаціях притягнення Україною власного громадянина до відповідальності ускладнене наступним: 1) Україна не має юридично закріпленого пріоритету в застосуванні своєї юрисдикції до правопорушника; 2) Україна не має "фізичної" можливості самостійно притягнути правопо-

рушника до кримінальної відповідальності, оскільки він перебуває на території іноземної держави; 3) необхідною передумовою притягнення до відповідальності є видача правопорушника іноземною державою України, що може бути досягнуто лише як результат успішних міждержавних домовленостей.

Однак, цілком очевидним є й те, що така колізія інтересів декількох держав не може бути підставою для звільнення України як держави від обов'язку вжити всіх можливих заходів для повернення власного громадянина та забезпечення йому можливості нести кримінальну відповідальність згідно з національним законодавством.

Вжиття таких заходів має й міжнародно-правову основу. Так, право держави на забезпечення можливості своїм громадянам нести відповідальність згідно з її національним законодавством цілком може розглядатись як складова національного суверенітету будь-якої держави. Відповідно дії держави, спрямовані на забезпечення вказаної можливості, цілком узгоджуватимуться зі змістом одного з основних принципів міжнародної співпраці держав, зафіксованому в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються відносин і співробітництва між державами у відповідності до Статуту Організації Об'єднаних Націй, прийнятій резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 2625 (XXV) від 24.10.1970 р. Зокрема, мова йде про принцип суверенної рівності держав, який передбачає, що всі держави користуються суверенною рівністю, елементами якої є те, що: а) кожна держава користується правами, притаманними повному суверенітету; б) кожна держава зобов'язана поважати правосуб'єктність інших держав [1].

Наведені вище складові частини принципу суверенної рівності держав знаходять своє втілення в нормативних положеннях окремих міжнародних актів, присвячених врегулюванню колізій при реалізації юрисдикцій декількох держав щодо правопорушника.

Так, згідно зі ст.1 Міжнародної конвенції про уніфікацію деяких правил щодо кримінальної юрисдикції зі справ зіткнення суден та інших подій, зв'язаних із судноплаванням від 10.05.1952 р.: "У випадку зіткнення або будь-якого іншого нещасного випадку в сфері судноплавання, який пов'язаний з морським судном і тягне кримінальну або дисциплінарну відповідальність капітанів або будь-якої іншої особи, що несе службу на судні, кримінальне або дисциплінарне переслідування може бути порушене лише перед судовою або адміністративною владою держави, під прапором якої судно знаходилося на момент зіткнення або іншого пов'язаного з судноплаванням нещасного випадку". При цьому, в ст. 3 цієї ж Конвенції зазначено, що: "Жодне з положень цієї Конвенції не перешкоджає тому, щоб яка-небудь держава у випадку зіткнення суден або іншого пов'язаного з судноплаванням нещасного випадку визнавала за своєю владою право вживати будь-які заходи, пов'язані з виданими нею посвідченнями або дозволами на зайняття посади, або порушувати переслідування **відносно своїх громадян** за порушення, вчинені на борту судна, що знаходилося під прапором іншої держави" [3].

Подібний підхід закріплений в ст.3 Конвенції про правопорушення та деякі інші дії, вчинені на борту повітряного судна від 14.09.1963 р.: "1. Держава реєстрації повітряного судна вповноважена здійснювати юрисдикцію відносно правопорушень та дій, вчинених на борту" (ч.1 ст.3), однак на противагу цьому загальному правилу, в ч.3 ст.3 цієї ж Конвенції зазначено, що: "3. Ця конвенція не виключає здійснення будь-якої кримінальної юрисдикції відповідно до національного законодавства" [2].

Таким чином, дії будь-якої держави спрямовані на те, щоб забезпечити своїм громадянам можливість не-

сти кримінальну відповідальність згідно з власним національним законодавством цілком узгоджуються з нормами міжнародного права.

Разом з тим, необхідною передумовою вжиття органами державної влади заходів для повернення власного громадянина є відповідні приписи національного законодавства, які, крім того, для держави перед якою ініціюється видача правопорушника виступають певною гарантією невідворотності його кримінальної відповідальності. Таким нормативним приписом, на нашу думку, можуть розглядатись положення ч.1 ст.7 КК України, де зазначено, що: "1. Громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України".

Однак, окремі положення цього нормативного припису викликають закономірні сумніви щодо його відповідності розглядуваному завданню держави – вживати всіх можливих заходів для повернення власного громадянина і забезпечення йому можливості нести відповідальність згідно з національним законодавством.

Зокрема, мова йде про те, що згідно з ч.1 ст.7 КК України фактично можливість громадянина України нести відповідальність за національним законодавством ставиться не лише в залежність від того, чи поступиться певна держава своєю юрисдикцією і видасть громадянина України державі його громадянства, а й в залежність від того чи уклала сама Україна певні міжнародні договори в яких передає кримінальну юрисдикцію стосовно своїх громадян іноземній державі, що впливає з формулювання: "... якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України".

Таким чином, вже на рівні національного законодавства держава допускає можливість, шляхом укладення міжнародних договорів, передати юрисдикцію щодо своїх громадян певній іноземній державі.

Прикладом такого міжнародного договору є Угода між Україною та Республікою Польща у справі створення спільної військової частини для участі в міжнародних миротворчих і гуманітарних операціях під егідою міжнародних організацій від 26.11.1997 р., ратифікована Законом України від 06.04.2000 р. Зокрема, згідно зі ст.5 цієї Угоди:

"1. Військовослужбовці національних частин Батальйону проходять дійсну військову службу згідно з чинним законодавством Сторони, громадянами якої вони є.

2. Дисциплінарні заходи щодо військовослужбовців національних частин Батальйону застосовуються їх національними командирами згідно з чинним законодавством Сторін, громадянами якої вони є. Військовослужбовці національних складових частин Батальйону несуть дисциплінарну та кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством держави, громадянами якої вони є, а правові дії щодо цих військовослужбовців виконуватиме відповідний орган цієї держави. Виняток становить положення пункту 3 цієї статті.

3. Якщо протиправні дії військовослужбовця не будуть пов'язані з виконанням службових обов'язків, він нести кримінальну відповідальність згідно з законодавством держави Сторони, на території якої вчинено протиправну дію, а правові дії щодо нього здійснюватиме відповідний орган цієї держави".

В ракурсі досліджуваного питання, враховуючи наведені вище положення законодавства України, слід частково погодитись з позицією М.І. Хавронюка, який, здійснюючи наукове тлумачення положень ст.7 КК України,

зазначає, що принцип громадянства має значення для застосування КК України у випадках вчинення злочинів за межами України, коли на момент виявлення злочину чи встановлення винного останній знаходився на території України або був виданий їй [4, с.36].

Дійсно безперешкодна реалізація національного принципу чинності КК України можлива лише, коли громадянин, який вчинив злочин за межами України, потрапляє на територію України. Однак, значення принципу громадянства не вичерпується лише такою ситуацією, воно вочевидь ширше, оскільки цей принцип входить до більшого правового механізму притягнення громадян України до кримінальної відповідальності в Україні за вчинені ними за межами України злочини. Цей механізм, з одного боку, стимулює державу до захисту інтересів власних громадян, з іншого, виступає гарантією невідворотності кримінальної відповідальності, що вочевидь важливо для держави на території якої перебуває громадянин після вчинення злочину і перед якою ініціюється видача.

Приклади позитивного вирішення розглянутого питання і, відповідно, зразки для вдосконалення нормативного змісту національного принципу чинності КК України можна знайти в зарубіжному законодавстві. Зокрема, згідно з ч.1 ст.6 Кримінального кодексу Республіки Білорусь (далі – КК Республіки Білорусь): "1. Громадянин Республіки Білорусь або особа без громадянства, яка постійно проживає в республіці, які вчинили злочин за межами Республіки Білорусь, підлягають відповідальності згідно з цим Кодексом, якщо вчинені ними дії визнані злочинними в державі, на території якої вони були вчинені, і якщо вони не були притягнуті до кримінальної відповідальності в цій державі..." [6].

Подібний підхід використаний і в Кримінальному кодексі Франції (далі – КК Франції). Зокрема, в ст. 113-6 КК Франції, зазначено, що:

"Кримінальний закон Франції застосовується до злочинів, вчинених громадянином Франції за межами території Французької Республіки.

Кримінальний закон Франції застосовується до проступків, вчинених громадянином Франції за межами території Французької Республіки, якщо вчинене діяння карається згідно з законодавством держави, в якій воно було вчинене.

Ця стаття застосовується й у випадку, якщо правопорушник набув громадянства Франції після вчинення правопорушення, в якому він обвинувачується" [7].

Таким чином, в наведених нормативних положеннях законодавства зарубіжних держав можливість відповідальності їх власних громадян за національним законодавством не ставиться в жодну залежність від положень міжнародних договорів цих держав.

Звичайно такий підхід, закладений у внутрішньому законодавстві, не означає, що в разі виникнення колізії з юрисдикцією іншої держави, остання видасть Франції чи Білорусі їх громадян і не притягне їх самостійно до кримінальної відповідальності, виходячи, скажімо з територіального принципу чинності її законодавства.

Однак, такий підхід забезпечує системний підхід держави до захисту інтересів власних громадян шляхом вжиття всіх можливих заходів для повернення власного громадянина і забезпечення йому можливості нести відповідальність згідно з національним законодавством. Його запровадження в КК України було б суттєвим кроком по реалізації припису ч.3 ст.25 Конституції України, де зазначено, що: "Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами".

Враховуючи вищевикладене, ч.1 ст.7 КК України слід викласти в наступній редакції:

"1. Громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом".

1. Декларация про принципы международного права, что относятся вносин и співробітництва між державами у відповідності до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України / Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua> 2. Конвенція про правопорушення та деякі інші дії, вчинені на борту повітряного судна від 14.09.1963 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України / Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua> 3. Міжнародна конвенція про уніфікацію деяких правил щодо кримінальної юрисдикції зі справ зіткнення суден та інших подій, зв'язаних із судноплавством від 10.05.1952 р // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України / Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua> 4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / А.М. Бойко, Л.П. Брич, В.К. Гришук та ін. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – 1187 с. 5. Римський Статут Міжнародного кримінального суду // Український часопис міжнародного права. – №1. – 2002. – С.73–121. 6. Уголовный кодекс Республики Беларусь: Палатой представителей 2 июня 1999 года: одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года: текст по состоянию на 12 марта 2007 г. – Минск: Амалфея, 2007. – 336 с. 7. Criminal Code of the French Republic // online legislative database of The Organization for Security and Co-operation in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30>

Надійшла до редколегії 07.06.10

В. Шамрай, канд. юрид. наук, асист.

ГЕНЕЗИС ПРАВОВОГО СВІТОГЛЯДУ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО

Стаття висвітлює становлення політичних та правових поглядів Міхновського, які стали основою його правової думки та майбутнього проекту конституції.

Ключові слова: проект конституції, погляди Міхновського.

Статья освещает становление политических и правовых взглядов Михновского, которые стали основой его правовой мысли и будущего проекта конституции.

Ключевые слова: проект конституции, взгляды Михновского.

The article represents up becoming of political and law looks of Mikhnovskiy, which became basis of him law idea and future project of constitution.

Key words: project of constitution, looks of Mikhnovskiy.

Микола Міхновський був наймолодшим сином у своїх батьків, він народився 19 березня (за старим стилем) 1873 року.

Необхідно наголосити на тому, що всі діти в сім'ї Міхновського були виховані в душі українського патріотизму і безкомпромісного служіння своїй батьківщині. Поведінка, старших братів і сестри, не могла не позначитися на формуванні світогляду наймолодшого Миколи

Міхновського. Відомо, що Володимир Міхновський був автором статей у "Полтавських єпархіальних відомостях" у яких з гордістю писав про теплі стосунки свого батька з родиною Маркевичів, про етнографічну діяльність батька тощо [13, 86]. Гаврило Міхновський – старший брат Миколи, став захисником селянських інтересів на чисельних судових процесах, яких не бракувало на Полтавщині після чисельних селянських виступів і

